

Asst. Prof. Dr. Nizar Eyûb Hesên

'Eşîret di hemî serdemên mêjûyî da yek ji yekeyên herî serekî yên civaka Kurdistanê bû û gelek caran ev têgehe bûye yekem pênase ji bo pişkeka mezin a kurdan. Herwesa gelek caran ji ber hinek egerên siyasî- civakî yan jî aborî komeke 'eşîretan xwe dane hev û binaxeyê hinek yekeyên siyasî ava kirine ku ew di paşerojê da bûne mîrnişînên bihêz û berfreh. Di serdemê nû da mîrnişînên kurdî di sinorên Kurdistanê da nûnerîya pênaseya milletê kurd dikirin. Lê di navxweyî da ev mîrnişîne li ser çendîn 'eşîretan dabeşkirî bûn û van 'eşîretan di bihêzbûn û lawazbûna mîrgehan da roleke mezin hebûye. Lewra mîrên kurdan neçar bûn ku serkirdeyên 'eşîretan di biryar û pêrabûnên xwe da bikin hevparên xwe. Lê sererayi evê çendê dewletên zilhêzên deverê bi taybetî dewletên Osmanî û Îranê bi rêya mîran serederî di gel rewşa Kurdistanê dikirin û her di destpêka sedeyê 16ê heta naverasta sedeyê 19ê da mîrên kurd şîyabûn heta radeyekê serkirdeyên mezin ên 'eşîretan bikêşîne jêr rikêba xwe û rol û hejmûna wan li ser siyaseta navxweyî û derekî ya mîrnişînên xwe da sinordar bikin.

Di naverasta sedeyê 19ê sîstemê siyasî û aborî û civakî ya Kurdistanê tûşî guhorîneke mezin bû, ew jî ji alîyê Dewleta Osmanî ve jinavbirina mîrnişînên kurdan bû. Van mîrnişînan bi sedan salan nûnerîya sîstemê klasîk a li Kurdistanê kiribûn û bûbûne pişkek ji hest û têgehişitina giştî ya milletê kurd. Kurd heta radeyekê bi hukm û yasa û fermanên wan ve hatibûn rêvebirin. Ya dihate pêşbînî kirin ew bû ku ev mîrnişînên kurdî bibin yek û di paşerojê da bibine

binemayek ji bo avakirina dewletek an jî çend dewletokên kurdî. Lê belê mîrnişînên kurdan li naverasta sedeyê 19yê hatine hilweşandin û eve wekî bîvelerzekê civaka kurdî têkda û bi tundî hejand û Kurdistan li ser çend mîrnişîn û serdarnişînan hatiye dabeşkirin vê carê bi sedan yekeyên biçûktir hate dabeşkirin. Ev yekeya nû 'eşîret bû. Ev çende bi rastî guhorîneke yekcar mezin bû, hukim ji mîrî bo axayî hate veguhastin, navenda biriyarê ji bajêran bo gundan hate veguhastin. Seraya mîrî bû koçka axayî û yasaya mîrnişînê (ku şerî'etê îslamê bû) bû yasaya daristanê ku tê da dirinde û zilhêzan lawaz û bêdesthilat dixwarin! Hemî pêşkeftinên di nav paytextên mîrnişînan da hatîne avakirin bi carekê bûne hilm û paşkeftin û nezanîne bi ser Kurdistanê dagirt. Di rewşeke wiha da 'eşîretên kurd- nexasme ew 'eşîretên biçûk- û ew pişka civaka kurdî ku berê ji alîyê mîran ve dihatine parastin, wekî kelexekî mirar keftine li ber dilovanîya balindeyên mezin. Lewra naçar bûn yek ji van du rêyan hilbijêrin: An li gel hindek 'eşîretên dî yek bigirin û fedarasyoneka 'eşîretî pêk bînin an jî xwe biêxine jêrxizmeta 'eşîretên mezin û bihêz û bibine xwevegirtiyên wan!

Li Kurdistanê serdemê di navbera naverasta sedeyê 19ê heta şerê cîhanê yê yekê bi rastî serdemê 'eşîretan e û her bizav û guhorîneke di van salan da rûdabî piştbestineke yekser li ser 'eşîret û serokên 'eşîretan kirîne. Çûnkî - her wekî me gotî - 'eşîret bûne navendên biryardanê û piştî jinaçûna mîrên kurdan êdî serkirdeyên van 'eşîretan - ku piraniya wan nexwendewar û nezan bûn- di danûstandin û biriyardana li hember dewlet û desthilatdarên li derveyî sinorê Kurdistanê, bûne nûnerên kurdan. Herwesa Kurdistan di navbera hevrikî û şerên di navbera van 'eşîretan da niqûm bû û vê çendê wisa kir ku ji civaka kurdî wêneyekî zêde kirêt û neşîrîn nîşa cîhanê bide. Ev çende bi sanahî di berperên pirtûk û nivîsînên gerîde û vekolerên biyanî da dihête dîtîn!

Sererayî van gotinan, serdemê 'eşîretan bi rastî ew tarîstane jî nebû ku çî tîrrojên ronahîyê hinek kunc û qulaçên wê rohn nekiribin Belkû sererayî wan hemî nehametiyên Kurdistanê li serdestê 'eşîretan dîtî, lê hinek xalên erênî jî di vî demî dihen dîtîn. Di vî serdemî da hejmareke mezin ji hozanvan û nivîserên kurd peyda bûn ku berhemên xwe bi zimanê kurdî nivîsîne. Herwesa folklorê kurdî - ku zimanê 'eşîretan- di vî demî da pêşveçûneke mezin bi xwe ve dît û hejmareka mezin ji stran û beytên kurdî peyda bûn ku tê da behs li 'egîdî û mêrxasiya kurdan an serok 'eşîretên kurdan dihate kirin.

rolê 'eşîretan li evî serdemî pêşveçûneka dî ya balkêş bi xweve dît, çunike 'eşîretên kurdî ewên berî evî demî di çwarçûveyê sinûrên mîrgehêda hatinuçûn dkirin ji nşkekêve xwe li hemberî ketwarekê nû dîtîn ku têda rolê

serkrdayetîya civakî kevtîye ser milê ewan, vêca ewan 'eşîretan cihê hêzên çekdar û rêveberîyên kargêrî li kurdistanê girtin, ev rolê ewan bi aşkerayî di şerrê rûsî- 'usmanîda yê sala 1877 diyar bû, paşî çî pêve neçû demê sultan 'ebidulhemîdê duyê (1876-1909) şîya bala ewan 'eşîretan bo layê xwe bikêşît û ewan di şerrên li dijî rûsiya û bersînggirtina armancên neteweyiyên ermenan bikar bihîni, hndek ji 'eşîretan mfa ji rewşa nû wergrt û şîyan qewareyekê siyasî û civakî wekî mîrgehên kurdî li nîva êkê ji sedeyê nuzdeyê dabmezîrînin û parçeyên berfreh— ji kurdistanê bêxine jêrkêfa hejmûna xwe wekî 'eşîretên celalî û millî û heyderan..., lewrra jî bi rastî dkarî navê (serdemê 'eşîretan) bo kurdistanê di navbera serdemê kevtina mîrgehanda heta şerrê cihanîyê êkê dabin.

Wekî ji van hemî îfadeyan tete tegeriştin, dîroka Kurdistanê li serdemê nû da bîyî xwendin û vekolîna dîroka 'eşîretan û danasîna wan dê karekê leng û natemam bît. Lewra Senterê Zaxo bo Vekolînên Kurdî a ser bi Koleja Zanistên Mirovayetî li Zankoya Zaxo biriyar da ku heştêmîn konferansê navdewletî li ser 'eşîretên kurdan û serdemê 'eşîretan li kurdistanê bigêrît û rolê wan di biyavên siyasî û aborî û rewşenbîrî da berçav biket. Ev pirtûka li ber destê we hejmareke ji vekolînên zanistî û akademîk in ku ji aliyê komeke mamostayên pîspor li Kurdistanê û çendîn welatên din ve hatîne nivîsîn. Hêvîdar in ew zanyarîyên di nav berperên wê da hinek layenên tarî ji dîroka Kurdistanê li serdemê 'eşîretan da rohn biket û bibîte binaxeyek ji bo pitir vekolîn û xwendina vî serdemî jî dîroka welatê me.